

РЕЗЮМЕТА

на публикациите на гл. ас. д-р Дарина Максимова Младенова-Михайлова,

представени за участие в конкурса за доцент по

2.1. Филология (Общо и балканско езикознание. Ареална лингвистика),

обявен от СУ „Св. Климент Охридски” в ДВ, бр. 9 от 02.02.2016 г.

В конкурса за доцент по общо и балканско езикознание и ареална лингвистика участвам с една монография, един речник (в съавторство), шест студии, един електронен корпус (в съавторство), 21 статии (една от тях в съавторство), съставителство на 2 сборника, 2 броя тезиси на доклади, 4 рецензии и 5 отзива, публикувани в българския и международния научен печат на български, руски, немски, английски и френски език и често в своята начална фаза на изработване изнесени като доклад на международни и национални научни форуми.

Трудовете отразяват интереса ми, от една страна, към българската диалектология, лингвистична география и ареална лингвистика, а от друга страна, към балканското езикознание и балканската етнолингвистика, като често обединяват по различен начин тези научни области.

Публикациите, представени за участие в конкурса, не повтарят представените за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

1. ХАБИЛИТАЦИОНЕН ТРУД И СВЪРЗАНИ С НЕГО ПУБЛИКАЦИИ

- 1.1. От лингвистична география към ареална лингвистика. Теория и практика на анализа на късни явления в българския език: названията на домата и патладжана. София, 2016, 333 с. + 124 карти. Електронно издание. *Littera et Lingua Series Dissertationes* 9 [<http://slav.uni-sofia.bg/naum/liliseries/diss/2016/9>].
- 1.2. From Linguistic Geography toward Areal Linguistics: a Case Study of Tomatoes in the Eastern Balkans. – *Balkanistica* (Oxford, Mississippi), 23, 2010, 181–236 (with 15 maps).

- 1.3. Една фонетично-лексикална изоглоса в българския език: *патлицѝн* – *патлъѝн*, *патлаѝн* 'патладжан', 'домат'. – Българска реч 12, 2006, 2–3, 75–83.
- 1.4. Появление и разпространение помидоров и баклажанов на Балканском полуострове и проблема категоризации. – Етнолингвистичка проучавања српског и других словенских језика. У част академика Светлане Толстој. Уредници Пр. Пипер, Љ. Раденковић. Београд, 2008, 249–263.
- 1.5. Лингвистика и културна историја: проникването и разпространението на доматиите по българските земи. – Шрихи към Балканското Средновековие. Изследвания в памет на проф. Николай Кочев. Ред. колегија: В. Гюзелев, Л. Симеонова (отговорен редактор), А. Гарабедян, Е. Статева. [= Studia Balcanica 27]. Софија: Институт по балканистика, Парадигма, 2009, 275–292.

Основниот фокус на хабилитациониот ми труд „*От лингвистична географија към ареална лингвистика. Теорија и практика на анализа на късни явления во българскиот език: назвањата на домата и патладжана*“ е върху ареалната лингвистика, но попутно тој осветљава и някои въпроси на балканското езикознание и на етнолингвистиката. Монографијата е насочена към опознавањето на лингвогеографскиот ландшафт на българскиот език, продължава постигнатото во българската лингвистична географија и очертава начина, по којто може да се осъществи преходът од лингвистична географија към ареална лингвистика во българистиката. Изследвањето използва картата за ‘домат’ во българските диалекти како „полигон“, на којто испробва различни подходи, за да интерпретира възможно во нај-голема дјлбочина ареалната картина, да установи процесите, довели до изграждането на съвременната ареална конфигурација, и да изведе на повърхноста възникващите на различните етапи на анализа въпроси, които са продиктувани од опита и интуицијата на лингвогеографа и обикновено остават скрити за читателот. Изследвањето е изградено върху 124 нарочно за целта създадени карти, които са нај-моќниот инструмент на анализа.

Замисълът и структурата на тази книга за први път изкристализира во по-ранната студија „*From Linguistic Geography toward Areal Linguistics: a Case Study of Tomatoes in the Eastern Balkans*“, където обаче някои од нај-обемните и нај-приносни глави са само набележани како посока на изследвање, но не и разработени.

Първата глава на монографията се спира накратко на установените до момента основни типове макрочленения на българската езикова територия – Запад // Изток, Североизток // Запад-и-Юг, Север // Юг – и вариантите им, когато в част от югозападния ареал има същото явление, каквото е явлението в източния, североизточния или северния ареал. Обобщеното картографско представяне на членението Север // Юг и на вариантите на трите членения с обвързаност на югозападния ареал със североизточния, източния или северния ареал, присъстващо за първи път в студията „*From Linguistic Geography toward Areal Linguistics: a Case Study of Tomatoes in the Eastern Balkans*“, е нов момент в българската лингвистична география.

Втората глава анализира картата за ‘домат’ в българските диалекти по обичайния за лингвистичната география начин, като основното за картата противопоставяне между северното *патлиџан*, *патлаџан* и южното *домат* е причислено към макрочленението Север // Юг, разгледан е произходът на картографираните термини и е направен изводът, че ареалната конфигурация в този случай е късна, тъй като, от една страна, е изградена изцяло от заемки, а от друга, самото растение, донесено в Европа от Южна Америка, е късна реалия по българските земи. Освен това различните названия за ‘домат’ се разглеждат на фона на ареалната типология на гръцки и турски заемки и се правят и първите наблюдения върху относителната им хронология: северното *патлиџан*, *патлаџан* е очертано като по-стария тип название на домата, а южното *домат* – като по-новия, с което се внася нов щрих в характеристиката на макрочленението Север // Юг, чийто северен ареал обикновено се характеризира с иновационното явление, а южният – с архаичното. По-късни в сравнение с *патлиџан*, *патлаџан* са и типовете *мехлè* и *маџаре*, а въпросът за относителната хронология на *фрèнк* на този етап на анализа е оставен отворен. По-нататък е показано, че названието за домат *фрèнк* се съотнася с най-ранния етап от проникването на домати в българските земи.

Третата глава разглежда, от една страна, разделянето на северния ареал на западна част с термин *патлиџан* и източна част с термин *патлаџан* и от друга страна, некомпактността на южния ареал като белег за иновация, разпространяваща се от различни центрове. Западно-източното разделяне на северния ареал е вписано в контекста на множество подобни случаи и се представя спектърът на възможните отношения между изоглосата, която разделя северния ареал и изоглосата, която разделя българския

диалектен континуум на северна и южна част. При интерпретацията на изоглосата *патлицѝ̀н // патлаѝ̀н* се разширява кадърът на изследването, като се включват съответствията на тези два фонетични облика в останалите езици и диалекти на Балканите – именно на балканистичния аспект на тази изоглоса е посветена по-ранната статия „*Една фонетично-лексикална изоглоса в българския език: патлицѝ̀н – патлъѝ̀н, патлаѝ̀н 'патладжан', 'домат'*“. Възникването на тази балканска фонетична изоглоса се свързва с характерната за турските диалекти на Балканите изоглоса, която преминава близо до българската ятова изоглоса и разделя западнорумелийските турски диалекти с по-архаичния тип *patlican* и източнорумелийските турски диалекти с по-иновационния тип *pathican*.

В най-обемната и централна за изследването **четвърта глава** се преодолява типичната за лексикалната лингвистична география атомарност и така се хвърля светлина върху динамиката на ареалите и върху процесите, които са изградили ареалната картина. Изследването изпробва и комбинира три пътя за преодоляване на атомарността. Първият е *ареалната типология* – при нея конфигурацията за ‘домат’ като цяло или ареалът на отделен термин се съпоставят с подобни на тях. Вторият път се опира върху *лексикалната системност*, като отчита тези явления, които са свързани с картографираните названия и са част от процесите, формирали ареалната конфигурация. Тук, от една страна, се обръща внимание на дублетността, чрез която се изяснява каква е динамиката на ареалите, а от друга страна, на отношенията в семантичното поле ‘домат’ ~ ‘патладжан’, чийто анализ дава ключа към номинацията на двете растения и особеностите на ареалните им конфигурации не само в българските диалекти, но и в Югоизточна Европа въобще. Анализът на отношенията в семантичното поле ‘домат’ ~ ‘патладжан’ се извършва в три стъпки. Първо се разглежда ареалната картина при названията за ‘патладжан’, която не се характеризира с ясно очертано географско разпределение на хетеронимите, а се оказва доминирана от езиковото вариране и езиковото изменение. После през призмата на категоризацията на домата и патладжана се разглеждат пътищата, по които те проникват в Югоизточна Европа, и тяхната среща тук (по-ранна версия на тази част е представена в статията „*Появление и разпространение помидоров и баклажанов на Балканском полуострове и проблема категоризации*“). Накрая „кадърът“ се стеснява до българските диалекти вътре в държавните ни граници, където отблизо се наблюдават конкретните

взаимоотношения между названието за ‘домат’ и названието за ‘патладжан’ и се анализират, включително и от ареална гледна точка, процесите, довели до тези отношения. Третият начин за преодоляването на атомарността е *лингвогеографската съпоставка на два хронологически среза*, като в случая ареалната картина при ‘домат’ и ‘патладжан’ на юг от Дунава е съпоставена с ареалната картина в отвъддунавските преселнически говори, отделили се от метрополията в по-голямата си част в периода между последната четвърт на XVIII и първата четвърт на XIX век.

Петата глава е посветена на екстралингвистичните фактори, допринесли за формирането на ареалната картина, като тук се извежда на преден план ролята на пътищата, градовете и преселванията и по-нашироко се обръща внимание на професионалното градинарство. Интерпретацията на професионалното градинарство като фактор за изграждането на ареалната конфигурация при названията за ‘домат’ присъства за първи път в статията *„Лингвистика и културна история: проникването и разпространението на доматиите по българските земи“*, където, от една страна, е показан приносът на лингвистичния анализ за осветляването на процеса на проникване и разпространение на доматиите по българските земи, а от друга страна, наличните културноисторически данни за този процес и данните за професионалното градинарство са съединени с лингвистичния анализ.

Заклучението сглобява постигнатото на различните нива на ареалния анализ в една цялостна картина.

Ако трябва да обобща в няколко думи казаното дотук и да изтъкна новото в моята книга, то е, че в нея в процеса на работата върху конкретен езиков материал аз осмислям чрез самонаблюдение и рефлексия традиционната практика на българските лингвогеографи, очертавам нейните постижения и ограничения и показвам по какъв начин тези ограничения могат да бъдат преодоляни. Така аз извеждам българската лингвистична география на ново, по-високо теоретично равнище, равнището на ареалната лингвистика. Такъв метаподход към проблематиката не е бил възможен преди компютърната ера, която открива нови хоризонти пред лингвогеографа.

2. ДИАЛЕКТОЛОГИЯ, ЛИНГВИСТИЧНА ГЕОГРАФИЯ, АРЕАЛНА ЛИНГВИСТИКА

Това е централна област в моите научни търсения. Най-често изследователският ми интерес е насочен към българските диалекти, към опознаването на лингвогеографския ландшафт на българския език и ареалната интерпретация – по-общотeorетическа или по-конкретна – на различни езикови явления.

2.1. Т. Бояджиев, Вл. Жобов, Г. Колев, М. Младенов, Д. Младенова, В. Радева. *Идеографски диалектен речник на българския език*. Т. 1 (А–Д). Гл. ред. В. Радева. София: Български бестселър – Национален музей на българската книга и полиграфия, 2012, 1055 с.

Първият том на фундаменталния *„Идеографски диалектен речник на българския език“*, в чието изработване участвам с речниковите статии от *впрегатен* до *вятърничав*, представя богатството на българската диалектна лексика, тръгвайки от понятието, изразено чрез заглавната книжовна дума, и по този начин предлага много възможности за по-нататъшни ономаσιологични, лингвогеографски, етнолингвистични, сравнителни и съпоставителни проучвания. Този речник запълва една съществена празнота в българската диалектология – след *„Речник на българския език“* на Найден Геров не е изработван речник, който да обхваща речниковия състав на българските диалекти в тяхната цялост въз основа на съществуващите до момента печатни и архивни материали.

2.2. М. Сл. Младенов. *Диалектология. Балканистика. Етнолингвистика. Избрани статии*. Съставители и редактори Г. Колев, Д. Младенова, О. Младенова. Отг. редактор Д. Младенова. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2008, 850 с.

Издаването на сборника с избрани статии на Максим Младенов *„Диалектология. Балканистика. Етнолингвистика. Избрани статии“*, в който заедно с Олга Младенова и Георги Колев участвам като съставител и отговорен редактор е проект с важно значение за българската диалектология, тъй като обединява разпръснатите в различни източници и на

различни езици статии на М. Младенов в областта на диалектологията и лингвистичната география, балканистиката и етнолингвистиката и с изработените на компютър 197 лингвистични карти представя по адекватен начин значителния принос на М. Младенов за лингвогеографското проучване на българските диалекти.

- 2.3. Олга Младенова, Дарина Младенова. Отвъддунавски електронен корпус. Допълнение към „Българските говори в Румъния от Максим Младенов“ // Olga Mladenova, Darina Mladenova. Transdanubian Electronic Corpus. Supplement to „Bulgarian Dialects in Romania“ by Maxim Mladenov <http://www.corpusbdr.info/index.php>
- 2.4. Към въпроса за локализацията на отвъддунавския мизийски говор по езикови данни. – Етничност, език и идентичност в Югоизточна Европа. Съст. Е. Койчева, В. Алексова. [= Studia balcanica 29]. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2014, 213–248.
- 2.5. Български преселнически говори и историческа лингвистична география. – Българските острови на Балканите. Съставители П. Асенова, И. Ликоманова, Й. Тишева, М. Джонова. София: Издателство Фигура, 2007, 103–118.

Електронният корпус на българските говори в Румъния „Отвъддунавски електронен корпус. Допълнение към „Българските говори в Румъния от Максим Младенов“ е важен за българската диалектология проект, чийто потенциал и значение тепърва ще се разгръщат и утвърждават. Това е колективен труд, в който се публикуват в транскрипция и като аудиозапис диалектните записи, направени сред българите в Румъния през 60-те и 70-те години на XX век от група български и румънски диалектолози. Върху тези записи се базира основополагащото изследване на българските говори в Румъния на Максим Младенов. Поради напредналата асимилация на някои от изследваните говори, публикуването на съхранените диалектни записи е в редица случаи особено ценна документация за вече изчезнали български говори. На сайта на български и на английски е представено известното до момента за заселването на отделните селища (включително и за селища, в които се е говорил български диалект в миналото, но където българите днес вече са асимилирани), а също са описани накратко основните особености на различните типове говори, употребата на различни етноними по отношение на българите в Румъния и въздействието на българо-румънското двуезичие върху отвъддунавските говори. На

квалитативно-квантитативните карти №№ 2–9, изработени от мен, за първи път се оказва възможно въз основа на малък брой особености не само да се определят зоните на юг от Дунава, от които са се отделили съответните отвъддунавски говори, но и да се очертаят техните граници и да се покаже разделянето на отвъддунавския говор и на говора в метрополията на подговори.

На отвъддунавските говори е посветена и студията „*Към въпроса за локализацията на отвъддунавския мизийски говор по езикови данни*“, в която вече се осъществява квантитативна локализация на отвъддунавския мизийски говор не като цяло, като тип, както е направено на сайта, а за всяко селище поотделно. Така за всяко селище се установяват селищата на юг от Дунава, до които то стои най-близо в езиково отношение, дали има наслагване в съответното селище на втори говор и какъв е той и се достига и до обособяването на два подтипа в рамките на отвъддунавския мизийски говор – гребенски и русенски.

Статията „*Български преселнически говори и историческа лингвистична география*“ представя проект за атлас, който съпоставя отвъддунавските говори с говорите от метрополията. По четвъртата глава на хабилитационния ми труд „*От лингвистична география към ареална лингвистика. Теория и практика на анализа на късни явления в българския език: названията на домата и патладжана*“ [вж. по-горе под 1.1.], където са представени първите опити за картографиране и интерпретация въз основа на съпоставката на отвъддунавските названия на домата и патладжана с техните названия в зоните на юг от Дунава, от които те са се отделили, както и по историко-диалектологическата карта на десемантизацията на **ХОТЪТИ**, изготвена въз основа на отвъддунавските говори (вж. по-долу под 3.4 студията „*Грамматикализация глагола ХОТЪТИ в българских диалектах в свете ареальной лингвистики. 1.*“), може да се оцени и потенциалът на едно такова съпоставително изследване.

2.6. *Облак* 'небе' – характерна семантична особеност в някои родопски говори. – *Език и литература* 45, 1990, 4, 79–80.

Семантичните особености на българските диалекти рядко попадат във фокуса на изследователския интерес. В тези статия се установява семантичният преход 'облак' >

‘небе’ в някои родопски говори и се привеждат славянски и индоевропейски успоредици на този преход като доказателство за неговия архаичен характер.

2.7. Названия за ‘клепач’ в българските диалекти. – Език и литература 47, 1992, 4, 57–62.

2.8. М. Младенов, В. Алексова, Л. Шишкова, Д. Младенова. *Наблюдения върху българо-словашки езикови успоредици*. – Славянска филология. Т. 21. Доклади и статии за XI Международен конгрес на славистите. София: Издателство на Българската академия на науките, 1993, 206–235.

Въпреки че всеки от представените по-нататък текстове, посветени на отделна ареална конфигурация, отчита връзките на съответните хетероними с останалите славянски (и балкански) езици, тези две публикации се фокусират основно върху този аспект на анализа: в статията „*Названия за ‘клепач’ в българските диалекти*“ през призмата на славянските съответствия на названията за ‘клепач’ и на глаголите за ‘мигам’, чиито производни са те, се определя относителната хронология на термините за ‘клепач’, а в колективната статия „*Наблюдения върху българо-словашки езикови успоредици*“ освен че се представят накратко множество българо-словашки лексикални паралели в контекста и на останалите славянски езици, се очертават типични, повтарящи се ареални съответствия между българските и словашките диалекти – сред тях особен интерес представлява огледалното разпределение, когато на източнобългарска лексема съответства западнословашка, а на западнобългарска – източнословашка.

2.9. За наследниците на стб. ГРЪСТЪ в съвременните български говори. – Палеобалканистика и старобългаристика. Втори есенни международни четения „Професор Иван Гълъбов“. Ред. Ив. Харалампиев, К. Попконстантинов, Ст. Йорданов. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2001, 187–218.

Тази студия се нарежда сред малкото лингвогеографски интерпретации на семантично поле в българската диалектология и същевременно чрез установяването на изосемата ‘коноп’ // ‘шепа’ при *грѣст* и производните му допринася за попълването на

знанията ни за слабо изучените семантични особености на българските диалекти. На славянски и балкански фон се анализират и ареално се интерпретират три свързани помежду им изоглоси, разделящи българската езикова територия на северна и южна част: (1) изосемата северно ‘коноп’, ‘стиска коноп’ // южно ‘шепа’ при *грѣст* и производните му *пригѣршита*, *грѣстница*; (2) изоглосата северно *шѣпа*, *шѣка* // южно *грѣст*, *пригѣршита* ‘шепа’; (3) изоглосата северно *грѣст(и)*, *грѣстница* // южно *конѡп*, *конѡпал*, *конѡпле* ‘коноп’. И в трите случая северният ареал се характеризира с „българизъм“, по-изолирана в славянския свят особеност, а явленията в южния ареал са със съответствия в останалите славянски езици. Обръща се внимание на разделянето и на северния, и на южния ареал на западна и източна част – северозападно *грѣстница* // североизточно *грѣст(и)* ‘коноп’ и югозападно *грѣст* // югоизточно *пригѣршита* ‘шепа’ – и се засяга и проблемът за ареалното съответствие между североизточния и югозападния ареал при термин *шѣпа*.

2.10. Болгарские диалектные названия серѣг в славянской перспективе. – Исследования по славянской диалектологии. Вып. 7. Славянская диалектная лексика и лингвогеография. Отв. редакторы Г. П. Клепикова, А. А. Плотникова, Москва, 2001, 243–256.

Анализира се в контекста на останалите славянски езици изоглосата, разделяща северното *обици*, *ѡбици*, *обѣтки* и южното *ушники*, *ушници* ‘обици’, като иновационното явление, „българизъм“, характеризира северния ареал, а по-архаичното явление със съответствия в останалите славянски езици – южния ареал. Изоглосата *обици*, *ѡбици*, *обѣтки* // *ушники*, *ушници* ‘обици’ се причислява към цял изоглосен сноп, разделящ българската езикова територия на северна и южна част. Освен това се разглежда съответствието между северното *обици*, *ѡбици* и югозападното *обѣтки* на фона на други подобни ареални примери и се обсъжда и разкъсаният ареал на *минг’уши*, *минг’иши* (североизточен и в Средна Западна България), продължаването на западния ареал на *минг’уши* в сръбските диалекти и фонетичното различие между ареала в Средна Западна България (*минг’уши*) и в Североизточна България (*минг’иши*), за което се предполага, че може би отразява различен облик на думата в западнорумелийските и в източнорумелийските турски диалекти.

2.11. Българските диалектни названия за ‘човка’. – Българският език през ХХ век. Съст. В. Радева. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, Издателство „Пенсофт“, 2001, 176–196.

След „снемането“ от картата на по-късната турска заемка *gàga*, разпространена в североизточните говори и в областта на „загорския клин“, ареалната картина при названията за ‘човка’ в българските диалекти се разглежда като вариант на установеното от Ст. Стойков макрочленение Североизток // Запад-и-Юг, при който обаче североизточният ареал на *чòнка*, *чòпка*, *чòпка* има дистантно ареално съответствие в югозападните говори, а единният в миналото западно-южен ареал е разделен на западен ареал с названия от основа *кл’ун-* (*кл’ун*, *кл’уница*, *кл’уница*, *кл’унка*, *кл’унок*, *кл’унец*, *кл’унъ*) и южен ареал с названия от основа *кълв-* (*кълвун*, *кълвка*). Анализът, от една страна, се провежда на фона на славянските и балканските названия за ‘човка’, от друга страна, отчита етимологичните, словообразователните и ареалните връзки на названията за ‘човка’ с глаголите със значение ‘кълва’, и от трета страна, чрез данните от преселническите говори в Бесарабия и Румъния и от писмените паметници се опитва да осветли ареалната картина в миналото.

2.12. Към въпроса за относителната хронология на западно-източното деление на българските говори. – Изследвания в чест на чл.-кор. професор Страшимир Димитров. Съставител В. Тодоров. [= *Studia balcanica* 23]. I. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2001, 154–184.

Студията разглежда относителната хронология на основните макрочленения на българската езикова територия – Изток // Запад, Североизток // Запад-и-Юг и Север // Юг, като анализира ареални конфигурации, при които изоглоса, която разделя българските диалекти на западна и източна част, присъства на картата едновременно с изоглоса, която ги разделя на северна и южна част или на североизточна и западно-южна част: (1) Северният ареал на термин *дìн’а* се разделя на северозападно *дìн’а* ‘пъпеш’ и североизточно *дìн’а* ‘диня’ и се противопоставя на южния ареал, в който термин *дìн’а* отсъства; (2) В северния ареал за изразяване на значението ‘всички’ се употребяват континуанти на стб. **ВЪСЪ** – на северозапад *сìте*, на североизток *сìчките* – а в южния

ареал местоимението е *фрет*; (3) При старите съществителни от *n*-основи на север имаме образувания с наставка *-к* – северозападно *плàмик, кàмик, крèмик, рèмик* // североизточно *плàмък, кàмък, крèмък, рèмък*, които се противопоставят на южното *плàмен, кàмен, крèмен, рèмен*; (4) Континуантите и производните на **gьrstь* означават в северния ареал ‘коноп’ / ‘снопче коноп’ / ‘коноп, вързан на снопчета’, а в южния ареал – ‘шепа’; при това северният ареал се разделя на западна част с *грѣстница* и източна част с *грѣст*, а южният – на западна част с континуанти на праслав. **gьrstь* и източна част с континуанти на праслав. **prigьrstja*; същевременно и при севернобългарските названия за ‘шепа’ се наблюдава разделяне – северозападно *шàка* // североизточно *ш`ена*; (5) При названията за ‘костенурка’ северният ареал се разделя на северозападно *кòстеница* и североизточно *костенурка*, а южният – на югозападно *жèлка* и югоизточно *жèлва*; (6) Западно-южният ареал на типа *оп̀ин`ам, оп̀инам* се противопоставя на североизточното *оп̀вам* и се подразделя на западна част с *оп̀ин`ам* и източна (рупска) част с *оп̀инам*; (7) При названията на Плеядите основното ареално противопоставяне е между североизточния ареал на названия с вътрешна форма ‘квачка’, ‘кокошка’ със съответствие и в югозападни български говори и западно-южен ареал на старото славянско название на Плеядите, който се разделя на западна част с название от основа *Влас-* (*Влàсите, Влàсите*) и източна, рупска част с название от основа *Влаш-* (*Влàшкове* и др. под.); (8) Основното ареално противопоставяне при названията за ‘човка’ е между западнобългарските названия от основа *кл`ун-* и рупските названия от основа *кълв-*, от една страна, и североизточно-югозападния ареал на типа *чòпка, чòнка, чòфка*, от друга; (9) Чрез сравнението между картата за ‘искам’ и картата за ‘не искам’ се показва как се изгражда изоглосата западно *сàкам* // източно *̀искам*, която протича близо до ятовата изоглоса. Направеният анализ позволява да се направи ценния за българската ареална лингвистика извод, че поради първичното лексикално единство на северния, южния или западно-южния ареал и вторичността на тяхното разделяне в посочените случаи по фонетичния облик, словообразуването или семантиката на лексемите члененията Север // Юг и Североизток // Запад-и-Юг са по-стари от членението Изток // Запад.

2.13. Die Nord-Südgliederung des bulgarischen Sprachraums und die rumänische Sprache. – Revue des études sud-est européennes (Bucureşti) 44, 2006, 391–407.

В тази статия се показват връзките на севернобългарския ареал в макрочленението Север // Юг с дакорумънския ареал. Въз основа на анализа на тъкаческия термин *нàтра* и на названията на костенурката с мотивация ‘жаба’, поставени в контекста на други подобни случаи (*плòска* ‘малък плосък съд за ракия’ и *колàстра*), се стига до извода, че става дума за нов, неотбелязан преди, тип ареално взаимоотношение между български и румънски, при който севернобългарският ареал се обединява с целия или почти целия дакорумънски ареал. Този единен ареал може да се простира на север в севернославянските диалекти от карпатската зона и на югозапад в сръбски и хърватски диалекти и се изгражда от славизми, свързани с карпатската миграция на южните славяни, каквато е *нàтра*, и от романизми, каквито са *плòска*, проникнало в дакорумънски и арумънски с българско посредничество, и *колàстра*.

2.14. „Загорский клин“ в болгарском диалектном ландшафте по данным лингвистической географии. – Современная славистика и научное наследие С. Б. Бернштейна. Тезисы докладов международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения выдающегося отечественного слависта д.ф.н., проф. С. Б. Бернштейна, 15–16 марта 2011. Москва, 2011, 79–82.

В тази кратка статия се публикуват във вид на тезиси основните изводи от непубликувания доклад *Der Zagora-Keil in der bulgarischen Sprachlandschaft*, изнесен в Марибор (Словения) на 6th Congress of Dialectology and Geolinguistics, 14–18 септември 2009. Чрез разгледания в този текст проблем за загорския клин, в който се смесват различни по тип говори, се допринася за характеризирането на лингвогеографския ландшафт на българския език. Показва се как загорският клин се вписва в различните макрочленения на българската езикова територия, какви са типичните му подразделения и с кои диалекти се свързват различните му части. В резултат на това се оказва възможно да се реконструират следните особености в заселването на тази зона: прииждане на мизийско население от Шуменско, Преславско и Провадийско в източната част на клина; наличие на

рупски „субстрат“ или „суперстрат“ в южната част на клина; миграционна вълна от запад, от ареала на подбалканския говор, заляла целия загорски клин.

2.15. Контаминацията в светлината на ареалната лингвистика. – Български език 51, 2004, 4, 95–100.

2.16. Производната и метафоричната лексика от гледище на ареалната лингвистика. – *Littera scripta manet*. Сборник в чест на 65-годишнината проф. д.ф.н. Василка Радева. Съст. Ю. Стоянова, Г. Дачева, Н. Павлова, Н. Михайлова, В. Миланов. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2005, 126–146.

Тези две статии разглеждат през призмата на ареалната лингвистика теоретически и методологически проблеми.

Статията *„Контаминацията в светлината на ареалната лингвистика“* въз основа на анализа на контаминирани форми при названията за ‘човка’ и за ‘устни’ осветлява ареалния механизъм на възникване на контаминираните форми и отбелязва като важна тяхна особеност микродиалектния им характер.

Статията *„Производната и метафоричната лексика от гледище на ареалната лингвистика“* разглежда въз основа на българска диалектна лексика възможните ареални отношения между мотивирана (чрез преносна номинация или деривация) и мотивираща дума и представя следващите от съответните ареални отношения изводи за наличието или отсъствието на връзка между мотивиращата и мотивираната дума, за тяхната относителна хронология и за динамиката на техните ареали.

3. БАЛКАНСКО ЕЗИКОЗНАНИЕ И БАЛКАНСКА ЕТНОЛИНГВИСТИКА

Между текстовете, представени в предходните раздели, и тези, които ще бъдат описани тук, няма рязка граница, тъй като, от една страна, и в описаните в предишните два раздела публикации често присъства балканистичният аспект, а от друга страна, ареалният метод обикновено е водещ и при балканистичните ми изследвания, но при тях

интересът е към балканските езикови отношения, а не към ареалните аспекти на българския диалектен ландшафт.

3.1. Балканските езикови контакти в светлината на ареалната лингвистика. – Средновековните Балкани. Политика. Религия. Култура. Съставители Сн. Ракова, Л. Симеонова. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1999, 223–234.

Тази статия обобщава някои особености на балканските езикови контакти въз основа на примери за лексикални заемки и на ареалните наблюдения и заключения в лексикологични балканистични изследвания, като обръща внимание на екстралингвистичните фактори за изграждане на ареалната конфигурация. От една страна, са характеризирани контактните ареали, при които заемката е разпространена в съседство с езиковата територия на езика-източник, а от друга страна, се търсят възможни обяснения за дистантните ареали, при които ареалът на заемката е отдалечен от територията на езика-източник. Дистантното разпространение на заемката може да се дължи на чуждоезично население, заселено компактно във вътрешността на територията на приемащия език; езиков контакт в миналото, осъществявал се в ареала на заемката, след което чуждоезичното население е било асимилирано; преселване на население или мобилност на група, която пренася съответната езикова особеност (трансхумантни пастири, градинари-гурбетчии, търговци, керванджии).

3.2. К проблематике ареального исследования турецких заимствований в диалектах болгарского языка. – В поисках „ориентального“ на Балканах. Античность. Средневековье. Новое время. Тезисы и материалы. Балканские чтения 7. 24–26 марта 2003. Москва, 2003, 89–93.

Основните положения на непубликувания доклад *„Ареална характеристика на турски заемки в българските диалекти“*, изнесен през октомври 1998 в Баня на Международния научен симпозиум по проблемите на етимологията, на общото, индоевропейското, балканското и славянското езикознание послучай 90 години от рождението на акад. Владимир Георгиев, са предадени в тезисите *„К проблематике*

ареального исследования турецких заимствований в диалектах болгарского языка“. С този текст се допълва ареалната типология на заемките от различни езици в български, като се очертават ареалите, типични за турските заемки – североизточен, югоизточен, източен, южен, северозападен, югозападен, ареал в Средна Западна България или в пограничните говори, ареал в Средна Северна България или в цяла Северна България. Основна ареална характеристика на турските заемки е комбинирането на няколко от тези ареали, често съпроводено с различие във фонетичния облик или семантиката на заемката в различните ареали. Предлага се и програма за ареално изследване на турцизмите в българските диалекти, съдържаща основните насоки на анализ и стъпките, които трябва да се предприемат.

3.3. Болгарские ареальные соответствия славянским заимствованиям в арумънском диалекте. – Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах. Материалы международной научной конференции (Санкт-Петербург, 11–12 июня 2004 г.). Отв. ред. А. Н. Соболев, А. Ю. Русаков. Санкт-Петербург, Мюнхен: Biblion Verlag, 2005, 176–188.

В тази статия се разглеждат ареалните връзки на 38 славянски заемки в арумънски с българските диалекти, което е нов момент в изследването на славянския пласт в арумънски, при което обикновено просто се установява връзката на дадена арумънска дума с някой от южнославянските езици или със старобългарски, често въз основа само на речници на съответните книжовни езици. Установява се, че около 71 % от арумънските славизми характеризират ареали, които и днес са в контакт с арумънския – западния, югозападния или южния български ареал, докато останалите 29 % са разпространени в отдалечени от днешното местообитание на арумъните ареали – североизточния, източния, северния, северозападния и ареала в Средна Западна България. Обяснението за дистантните ареални съответствия между арумънски и български може да се търси в две посоки: контакт, осъществен чрез практикуваното от арумъните трансхумантно пастирство и контакт, свързан с друго обитание на арумъните в миналото – напр. северният, североизточният и северозападният ареал се свързват с хипотезата за спускане на арумъните на юг от Мизия, а ареалът в Средна Западна България (а също и западният и югозападният) с теорията, че арумъните произхождат от територията между София, Ниш и Скопие.

3.4. Грамматикализация глагола **ХОТЪТИ** в българских диалектах в свете ареальной лингвистики. 1. – Глаголната система на балканските езици – наследство и неология. Съставители: П. Асенова, А. Петрова, Ц. Иванова. Велико Търново: Фабер, 2010, 219–252.

Студията разглежда един от централните морфосинтактични балканизми в българския език, като се обръща към веригата от езикови изменения, предизвикани от граматикализацията на **ХОТЪТИ** в частица за изразяване на бъдеще време в положителната му форма. Първият процес в тази верига е възникването на нови начини за изразяване на значението ‘искам’ – *искам*, *йштъ* на изток, и *сакам* на запад, което е свързано с лексикалната десемантизация на **ХОТЪТИ**. Следващите процеси във веригата са свързани с утвърждаването на глаголите *искам*, *йштъ* и *сакам* в значението ‘искам’ и придвижването на други глаголи (*търся*, *диря*, *терам*, *барам*, *палам*, *бркам*) към значението ‘търся’, което е първоначалното значение на *искам* и *сакам*. Анализът и съпоставката на картите за ‘искам’ и ‘не искам’, от една страна, потвърждава, че замяната на **ХОТЪТИ** с други глаголи в значението ‘искам’ е свързана с граматикализацията му, а от друга страна, показва, че лексикалното значение на **ХОТЪТИ** се пази най-дълго в северозападните български говори и че процесът на десемантизация на **ХОТЪТИ** и замяната му с други глаголи е протичал много по-бързо в източните, отколкото в западните говори, което е свързано и със запазването в източния ареал на старинния глагол **РАЧИТИ** в отрицателни конструкции. Въз основа на употребите на глаголите за ‘искам’ в Тихонравовия дамаскин и в Корпуса на отвьддунавските говори се изяснява как точно по синтактични позиции е протичал процесът на изместване на **ХОТЪТИ** от други глаголи в лексикалното му значение, и изготвената въз основа на преселническите говори карта, възстановяваща за Северна България в края на XVIII – началото на XIX век ареалната картина на степента на напредък на процеса на десемантизация на **ХОТЪТИ**, потвърждава и детайлизира изводите, направени въз основа на сравнението на картите за ‘искам’ и ‘не искам’. Тази студия предлага продуктивен модел за лингвогеографски анализ на морфосинтактичните балканизми в българския език, който обещава да разкрие процесите на възникването на тези явления в тяхната пълнота.

- 3.5. Етнолингвистично изследване на българските названия на калинка-малинка (*Coccinella septempunctata*) в балканска и славянска перспектива. – Етнографски проблеми на народната духовна култура. Т. 3. София: Издателство „Клуб '90“, 1994, 195–285.
- 3.6. Представата мълния-змия във вярванията на българи и румънци. – Българска етнография, 1990, 6, 15–23.
- 3.7. Една балканска етнолингвистична успоревица: бълг. *сека̀вица* 'мълния' и неговите балкански съответствия. – Диалектология и лингвистична география. Съставители В. Радева, Б. Велчева, Вл. Жобов, Г. Колев. Ред. В. Радева. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1999, 301–309.
- 3.8. „Глаза“ и „зрение“ небесных светил: связь концептов света и зрения в балканских языках и традиционной культуре. – Славяноведение 2002, 6, 72–86.
- 3.9. Die Sterne im bulgarischen sprachlichen Weltbild: 1. Die Sterne leuchten. – Фолклор, традиции, култура. Юбилеен сборник в чест на Стефана Стойкова. Съставители и редактори Ст. Бояджиева, Д. Добрева, Св. Петкова. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2002, 198–209.

Тази група мои публикации е в областта на балканската етнолингвистика.

Студията *„Етнолингвистично изследване на българските названия на калинка-малинка (*Coccinella septempunctata*) в балканска и славянска перспектива“* съчетава ареалния подход със съпоставителния, сравнително-историческия и етнолингвистичния и стига до относителната хронология на термините, изяснява техния произход и ролята на интерпретацията на калинката в народната култура в процеса на номинация.

В статията *„Представата мълния-змия във вярванията на българи и румънци“* се разглежда ареално и съпоставително на по-широк славянски, романски и индоевропейски фон представата за мълнията като змия у българи и румънци и се установява, че тази представа се проявява във вярванията на българи и румънци пряко и косвено (във вярването за разрушителното въздействие на илинденския гръм върху лешниците и орехите и във вярванията, свързващи мълнията с млякото), а у румънците също така и езиково, и се изказва предположението, че вярването за въздействието на илинденския гръм върху лешниците и орехите може да е проникнало сред румънците от българите.

В статията „Една балканска етнолингвистична успоредица: бълг. *секàвица* 'мълния' и неговите балкански съответствия“ се разглеждат и допускат като еднакво вероятни и може би дори едновременно съществуващи две мотивации на югозападното българско название за 'светкавица' *секàвица*: че то е производно от *сèкам* 'удрям кремък с огнило да хвана огън', като в подкрепа на тази мотивация се привеждат албанско и румънско съответствие със същата вътрешна форма и народни представи у българи, румънци и гърци, и че *секàвица* има вътрешна форма 'брадва', което пък се подкрепя от други български диалектни названия на мълнията с вътрешна форма 'оръжие (стрела, копие, меч, чук)', от названия с вътрешна форма 'оръжие' при другите балкански и индоевропейски народи и от индоевропейските представи за божество на гърма, чието оръжие е мълнията.

Статията „„Глаза“ и „зрение“ небесных светил: связь концептов света и зрения в балканских языках и традиционной культуре“ е посветена на връзката между „очите“, „погледа“ на небесните светила и излъчваните от тях светлина и топлина, между очите на човека и небесните светила, между концептите за светлина и за зрение; привеждат се множество примери, показващи, че в балканската народна култура и в балканските езици, както в диахронен, така и в синхронен план, очите светят и затова виждат, а небесните светила (и другите източници на светлина) гледат и затова светят.

Светенето на звездите в българската езикова картина на света, изследвано въз основа на съчетаемостта и образните употреби на бълг. *звезда* в художествената литература и фолклора се разглежда в статията „*Die Sterne im bulgarischen sprachlichen Weltbild: 1. Die Sterne leuchten*“.

Също към областта на балканското езикознание и балканската етнолингвистика принадлежат и голяма част от написаните от мен отзиви за научни форуми и рецензиите, както и съставителството заедно с Василка Алексова на сборника „*Етнолингвистични проблеми на балканските народи (София, 3–4 юли 1995)*“. София: ДИОС, 2000, 156 с.